

SAVOLAINEN, KATRI 2005: Äidinkielen pedagogiikan näkökulma Isoon suomen kielioppiin. – *Virittäjä* 109 s. 594–599.

TAINIO, LIISA (toim.) 2007: *Vuorovaikutusta luokahuoneessa: Näkökulmana keskusteluanalyysi*. Helsinki: Gaudeamus.

TEKSTITAITOJEN OPETUKSESTA PERUSKOULUN 7.–9.-LUOKKIEN ÄIDINKIELEN JA KIRJALLISUUDEN OPPIKIRJOISSA

Aleksis 7–9: Äidinkieli ja kirjallisuus **Jari Kuusento, Heleena Liuskari** (osat 8 ja 9), **Sari Lottonen** (osat 8 ja 9), **Inkeri Oksanen ja Helena Ruuska**. Helsinki: Otava 2001–2002. Osa 7 180 s. ISBN: 951-1-15352-8 (nid.). Osa 8 191 s. ISBN: 951-1-17522-X (nid.). Osa 9 190 s. ISBN: 951-1-18122-X (nid.).

Loitsu: Äidinkieli ja kirjallisuus 7–9. Osa 7 **Sinikka Herajärvi, Päivi Laine, Leena Paasio ja Petra Vartia**. Helsinki: Otava 2003. 212 s. ISBN: 951-1-18686-8 (nid.). Osa 8 **Päivi Laine, Leena Paasio, Päivi Valttonen ja Petra Vartia**. Helsinki: Otava 2004. 240 s. ISBN: 951-1-19356-2 (nid.). Osa 9 **Sinikka Herajärvi, Päivi Laine, Leena Paasio-Leimola ja Petra Vartia**. Helsinki: Otava 2006. 244 s. ISBN: 951-1-20143-3 (nid.)

Sisu: Peruskoulun äidinkieli ja kirjallisuus 7–9. Osa 7 **Väinö Kuukka, Kirsti Lehtinen ja Sisko Nampajärvi**. Helsinki: Tammi 2004. 227 s. ISBN: 951-26-4810-5. Osa 8 **Päivi Artikainen, Mari Hankala, Väinö Kuukka ja Kirsti Lehtinen**. Helsinki: Tammi 2005. 241 s. ISBN: 951-26-5000-2. Osa 9 **Päivi Artikainen, Väinö Kuukka, Kirsti Lehtinen, Irmeli Panhelainen, Janne Saarikivi, Sari Taipale**. Helsinki: Tammi 2006. 229 s. ISBN: 951-26-5093-2 (nid.)

Taito, Voima, Taju. Äidinkieli ja kirjallisuus 7–9 **Anne-Maria Mikkola, Minna-Riitta Luukka ja Kaarina Ahonen** (*Taito ja Voima*). *Taito: äidinkieli ja kirjallisuus 7*. Porvoo: WSOY 2005. 229 s. ISBN: 951-0-26383-4 (nid.). *Voima: äidinkieli ja kirjallisuus 8*. Porvoo: WSOY 2006. 256 s. ISBN: 951-0-29760-7 (nid.). *Taju: äidinkieli ja kirjallisuus 9*. Porvoo: WSOY 2007. 319 s. ISBN: 978-951-0-29761-2 (nid.)

Esittelen kirjoituksessani lyhyesti peruskoulun 7.–9.-luokille tarkoitettujen äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen tekstitaidon opetuksen osuuksia. Tarkasteltavina ovat seuraavat kirjasarjat: Otavan kustantamat Aleksis ja Loitsu, Tammen kustantama Sisu ja WSOY:n kustantama Taito, Voima, Taju -sarja. Oppikirjasarjoissa on niin sanottujen runkokirjojen lisäksi usein lisämateriaalia, jolla täydennetään kirjojen antia, kuten kielioppiin, puheilmaisuun tai tekstiharjoituksiin keskittyviä vih-

kosia. Käytännön syistä en ole sisällyttänyt niitä erikseen tähän tarkasteluun mukaan, mutta mikäli lisämateriaalissa on selvästi tämän katsauksen piiriin kuuluvia tehtäviä, olen huomionnut ne kirjasarjan kokonaislinjaa arvioidessani.

Tarkoitukseni on ennen muuta valottaa lyhyesti eri oppiasteilla käytettyjä tapoja opettaa tekstitaitoa, esitellä kirjojen harjoituksia ja oppisisältöjä sekä samalla luoda lyhyt yleiskatsaus siihen, mitä osa-alueita tekstitaidon opettamiseen oikeastaan kuu-

luu. Tarkoituksena ei ole asettaa kirjoja paremmuusjärjestykseen. En myöskään tarkastele kirjasarjojen käyttöön liittyviä näkökulmia vaan keskityn nimenomaan sisältöön.

Tekstitaidon opettamisen merkitys on korostunut uuden ylioppilastutkinnon myötä. Keväällä 2007 ensi kertaa käytössä ollut tekstitaidon ylioppilaskoe vaatii tekstianalyysin taitojen monipuolista hallintaa, joten tekstitaitoihin on kiinnitetty entistä enemmän huomiota myös oppikirjoissa, ei ainoastaan lukiossa vaan myös peruskoulussa. Kyseessä ei kuitenkaan ole mikään valtavan mullistava muutos, sillä tekstitaitoja on koulun äidinkielen ja kirjallisuuden tunneilla opetettu ennen uutta ylioppilastutkintoakin; nykyisin niiden merkitys vain on entisestään kasvanut.

Kirjallisuuden analysointi, argumentaatioanalyysi, monipuolinen luetun tekstin ymmärtäminen ja omien havaintojen kirjaaminen tiiviiksi, kattavaksi kokonaisuudeksi ovat keskeisiä tekstitaidon osa-alueita, joita kouluissa harjoitellaan. Nämä taidot ovat tärkeitä kaiken oppimisen, opiskelun ja myös työelämän kannalta. Kaikissa vertailussa olleissa kirjasarjoissa näiden ja muidenkin tekstitaitojen opiskeluun on paneuduttu varsin monipuolisesti ja huolellisesti. Laajasti katsoen tekstitaitoihin kuuluvat oikeastaan lähes kaikki äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen sisällä käsitellyt osa-alueet. Rajaankin kuitenkin tarkasteluni pääasiassa kirjallisuusanalyysin sekä tekstien sisällöllisen analyysin opettamisen alueelle, joten esimerkiksi kielioppi tulee pitkälti jäämään käsittelyn ulkopuolelle.

Kirjasarjojen käsittely toisistaan erillisinä kokonaisuuksina ei olisi kovin havainnollista. Sarjoissa on suuria yhtäläisyyksiä, mikä on varsin luonnollista — ovathan kaikki saman opetussuunnitelman noudattamiseksi laadittuja. Näin ollen olen

päätynyt käsittelemään oppisisältöjä yleisellä tasolla luokka-aste kerrallaan, mutta kommentoin myös kunkin kirjasarjan tapaa käsitellä asioita. Siten äidinkielen ja kirjallisuuden peruskoulun yläluokkien opetusta tuntemattomallekin selviää pääpiirteittäin se, mitä asioita eri oppiasteilla opetetaan ja esimerkiksi millaisia tekstianalyysin käsitteitä vaikkapa seitsemäsluokkalaisen oletetaan hallitsevan.

Kaikissa vertailussa mukana olevissa kirjasarjoissa tekstitaidon osa-alueita on käsitelty laajasti ja monipuolisesti. Tekstitaitoa ei käsitteenä määritellä yhtä laajasti kuin lukion oppikirjoissa eikä oppilaalle synny samanlaista kokonaiskuvaa siitä, mitä kaikkea tekstitaitoihin kuuluu — eikä se vielä yläkoulussa ole tarpeenkaan. Tekstitaito-termi mainitaan eksplisiittisesti esimerkiksi kirjasarjassa Taito, Voima, Taju jo heti esipuheessa. Termin käyttäminen on toki hyödyksi oppilaalle, mutta opettajan ammattitaito viime kädessä kuitenkin ratkaisee, minkälaisen käsityksen oppilas saa tekstitaidot-käsitteen laajuudesta. Kaikki oppikirjat kyllä ohjaavat tekstitaitojen käsittelemiseen laajasti.

SEITSEMÄS LUOKKA: PERUSKÄSITTEET TUTUIKSI

Varsinaisia puutteita tai aukkoja kirjojen sisällössä ei ole. Kirjallisuuden peruskäsitteisiin tutustutaan jo seitsemännen luokan kirjoissa. Kirjat lähtevät liikkeelle erilaisilla lähtötasotesteillä, ja esimerkiksi Aleksis-sarjassa paneudutaan aluksi luetun ymmärtämiseen — kaikkien tekstitaitojen peruslähtökohtaan. Sama osa-alue tulee toki käsitellyksi muissakin kirjasarjoissa. Seitsemännen luokan oppikirjoissa oppilaalle esitellään myös perusteet kirjallisuuden eri lajeista kuten kertomuksesta ja kuvauksesta, runosta ja näytelmästä, ja muun muassa sellaiset peruskäsitteet kuin

kertoja, juoni sekä teoksen aika ja paikka tehdään tutuiksi.

Eri oppikirjat käyttävät hieman erilaisia tapoja käsitteiden opiskelua havainnollistamaan. Kaikissa kirjasarjoissa käytetään harjoituksina sekä valmiin tekstin analysointia että oman tekstin tuottamista eli produktiivisia harjoituksia. Loitsu-sarjassa kirjallisuuden opiskelussa hienoisena painotuksena on elämyksellisyys. Kaunokirjallisuuden tekstilajeja esittämällä ohjataan oppilas pohtimaan ja havainnoimaan toista tekstitaitojen tärkeää piirrettä eli eri tekstilajien ominaisuuksia: Miksi runo on erilainen kuin näytelmä? Miten kuvaus eroaa dialogista? Elämyksellisyydelläkin on paikkansa, sillä oman lukukokemuksen ja tulkintojen erittely ja perustelu tekstilähteisesti on myös osa tekstitaitojen laajaa kirjoa.

Tyypillisiä tekstianalyysin kysymyksiä seitsemännellä luokalla ovat sellaiset peruskysymykset kuin kenelle teksti on kirjoitettu, millainen on oheisen tekstikatkelman kertoja tai kuka on tekstin päähenkilö. Kysymykset ovat selkeitä ja analysoitavat tekstit oppilaan ikätasolle sopivan haastavia. Mielestäni kirjoissa on onnistuttu erinomaisesti myös ottamaan esimerkkiteksteiksi juuri sellaisia tekstejä, jotka sisällöltään kiinnostavat 13–14-vuotiaita: nuortenkirjallisuutta, fantasiaa, seikkailutarinoita.

Seitsemännen luokan oppikirjoissa tutustutaan myös perustasolla eri asiategstilajien ominaispiirteisiin. Tutuksi tulee ennen muuta uutinen ja lisäksi perustasolla pohtiva kirjoitelma, essee. Tekstilajien erottaminen toisistaan on luonnollisestikin tärkeää tekstitaitojen hallitsemisen kannalta. Siksi on hyvä, että sen opiskeleminen aloitetaan varhain.

Oppikirjoissa eri tekstilajien tekstejä puretaan osiin, kappaleisiin, virkkeisiin ja lauseisiin, ja analysoidaan niitä sekä kielen

että sisällön ja rakenteen kannalta, unohtamatta perinteistä kielioppia — sanaluokkia, sijamuotoja, moduksia. Tekstin rakenteen peruskäsitteitä ja rakennetta koskevaa teoriaa käytetään myös oman tekstin tuottamisen harjoittelussa: Miten verbivalinta muuttaa tekstini sävyä? Miten adjektiiveja käytetään elävöittämään tekstiä? Etenkin Aleksis-sarjassa perinteinen kielen rakenteen tarkastelu on saanut runsaasti huomiota, mutta se on osattu hyvin valjastaa tekstitaitojen opettamisen palvelukseen. Seitsemännellä luokalla kaikkalainen tekstianalyysi on vielä varsin pinnallisella tasolla mutta ylempien luokkien oppikirjoissa taitoja syvennetään ja analysoitavien tekstilajien määrää lisätään.

KAHDEKSAS LUOKKA: TIEDONVÄLITYS, VAIKUTUS, VIIHDE

Kahdeksannen luokan oppikirjoissa aletaan pohtia tekstien vaikuttavuutta ja vaikuttamisen keinoja — toisin sanoen erittäin tärkeää tekstitaidon osa-aluetta eli argumentointia, vaikka tuota peruskoululaiselle vielä suhteellisen vaikeaa termiä ei kirjasarjoissa kovin laajalti viljelläkään. Oppimateriaalit tutustuttavat erilaisiin mediateksteihin kuten mainokseen ja arvosteluun ja siihen, miten nämä rakentuvat. Samalla tutuksi tulee esimerkiksi yleisönosastokirjoitus. Erilaisia tekstejä opetellaan vertailemaan entistä perusteellisemmin, ja tekstilajien erottamista toisistaan opiskellaan syvällisemmin. Oppilas myös tuottaa entistä monipuolisemmin eri tekstilajien tekstejä teoriaa apunaan käyttäen.

Tyypillisiä tehtäviä ovat esimerkiksi sellaiset, jotka ohjaavat mainosten tai uutisten analysointiin: Miten tämä mainos pyrkii vaikuttamaan vastaanottajaan? Miksi juuri tästä aiheesta on tehty uutinen? Miten uutinen rakentuu? Oppikirjoissa on

käytetty varsin hauskoja tehtävänantoja oppilaan mielenkiinnon ja luovuuden herättämiseksi: oppilas on esimerkiksi asetettu uutisreportterin asemaan kertomaan jostain erikoisesta tapahtumasta uutisen keinoin. Uskon tehtävien olevan kahdeksaluokkaliselle mukavia ja riittävän haastavia.

Myös elokuva ja sen analysointi on otettu mukaan kahdeksannen luokan oppikirjoihin, samoin tv-sarjat. Niitä käsitellessään oppilaat pääsevät toimimaan itselleen tutulla maaperällä, mutta joutuvat katsomaan sitä uusin silmin. Näihin audiovisuaalisiin mediagenreihin liittyvät tehtävät ovat useimmiten havainnointi- ja tarkkailutehtäviä sekä omien vastaanotkokokemusten pohdintaa. Hiukan muita kirjasarjoja voimakkaammin median, erityisesti viimeksi käsitellyn populaarimedian osuus painottuu Taito, Voima, Taju -sarjassa sekä Sisu-sarjassa.

Kaunokirjallisuuden analyysin käsitteitä syvennetään kahdeksannella luokalla, kun pohditaan esimerkiksi runojen tunnelmaa ja sitä, mistä se syntyy. Dekkarit jaännitys- tai kauhukirjallisuus otetaan esiin, ja ne varmasti toimivat tässä ikävaiheessa materiaalina hyvin. Näiden kirjallisuuden lajien käsittelyssä oppilas pääsee jälleen syventämään tekstintaitojaan rakenteen, sävykeinojen ja jopa pienempien kielipiirien yksiköiden hallinnassa pohtiessaan, mistä tekstien jännittävä ja jopa pelottava tunnelma syntyy, ja miten oppilas itse voisi tuoda tunnelmaa onnistua omassa tekstissään luomaan. Erityisesti Aleksis-sarja ohjaa kielen keinojen tarkkaan hallintaan tekstilajien sävyjen analysoinnissa, Loitsussa on mielenkiintoisia elämyksellisiä tehtäviä, ja muut kirjasarjat asettuvat käsitteilytyyliltään jonnekin näiden kahden välimaastoon. Taito, Voima, Taju -sarjassa paneudutaan myös erityisen ansiokkaasti monia nykynuoria kiinnostavaan kirjallisuudenlajiin, science fictioniin. Toki scifi-kirjallisuutta

käsitellään myös muissa kirjasarjoissa. Myös draamaan tutustutaan kaikissa kirjasarjoissa, ja teatteriteeman yhteydessä jokainen kirjasarja tarjoaa opiskelijoille harjoiteltavaksi ja esitettäväksi pieniä näytelmiä.

Kahdeksannella luokalla pohditaan myös kaunokirjallisuuden tavoitteita ja puretaan tekstejä entistä pienempiin osiin. Tietoutta eri tekstilajeista ja niiden rakenteesta syvennetään muun muassa tunkeutumalla syvemmälle tekstin kieleen. Esimerkiksi Sisu- ja Loitsu-sarjan kirjoissa pohditaan useiden tehtävätyyppien avulla kielen sävyä ja sitä, mistä elementeistä se syntyy. Voima-oppikirjassa kahdeksannella luokalla käsitellään ansiokkaasti myös joitain kielikuvia tekstin värittäjinä. Laajimmin rakenneseikkoihin perinteisessä mielessä vaikuttaa paneutuvan Aleksis-kirjasarja.

Varsinaisesti näiden, kuten monien muidenkaan tehtävätyyppien yhteydessä ei puhuta eksplisiittisesti tekstitaidoista. Kuitenkin juuri monipuolisia tekstitaitoja tällaisilla tehtävätyypeillä harjaannutetaan, onhan kielen rakenteen ja sävyjen ymmärtäminen yksi olennaisimmista tekstitaidon osa-alueista. On tärkeää, että oppilaita nimenomaan kannustetaan erilaisin tehtävätyypein itse ymmärtämään tekstin sävyn vaihteluiden vaikutus tekstin merkitysten muuttumisessa. Paitsi yksilö- ja parityöhön myös ryhmäkeskusteluihin sekä toisaalta myös laajoihin, kirjallisiin pohdintatöihin on käyviä tehtävänantoja tarjolla.

Mielestäni kaikkien kirjasarjojen tekijät ovat mainiosti käyttäneet ryhmätyötehtäviä, suullisia esityksiä, näytelmiä ja pohdintatehtäviä tekstien analysoinnin yhteydessä. Ryhmätyössä erilaiset näkemykset pääsevät esiin ja oppilaalle konkretisoituu varmasti hyvin se, että kirjallisuus ja tekstit yleensäkin ovat tulkinnallisia ja näkemyksiä voi olla useita. Tämähän on yksi tekstitaidon kantavista ajatuksista.

▷

YHDEKSÄS LUOKKA: KIELITIETO TEKSTITAITOJEN APUNA

Peruskoulun viimeisellä luokalla tekstien analysointiin tulee mukaan uusi ulottuvuus, kun kielitiedon osuutta korostetaan. Yhdeksännellä luokalla tutustutaan murteisiin, puhekieleen ja slangiin, ja samalla myös tekstin tyyliin aiempaa laajemmin. Kieli pilkotaan yhä pienempiin osiin, sanoihin, tavuihin ja äänteisiin. Kansanperinteen ja kansallisen kirjallisuuden, kielellisen rikauden ja oman kulttuurin ymmärtämisen kautta tekstit asettuvat kontekstiinsa, ja oppilaalle avautuu aivan uusia, laajempia näkökulmia tekstitaitojen maailmaan: tekstithän ovat osa kulttuuria, perinnettä ja jopa yhteydessä muihin kulttuureihin! Tällä on tietenkin vaikutusta oppilaan kykyyn tutkia ja analysoida erilaisia tekstejä entistä monipuolisemmin. Kielitiedon osa-alueella eri oppikirjojen välille on liki mahdotonta tehdä eroja, sillä kaikissa on käsitelty aihepiiriä kattavasti ja asioita on havainnollistettu monipuolisoin tehtävänannoin.

Myös kirjallisuuden tyylisuuntien perusteisiin aletaan tutustua yhdeksännellä luokalla: millaista oli 1800-luvun kirjallisuus, entäpä 1960-luvun? Kirjallisuudesta tehdään myös tutkielmia tai projektitöitä, jolloin oppilaan peruskoulun aikana kartuttamat tekstitaidon analyysikyvyt pääsevät laajasti käyttöön. Tekstilajeista tutuiksi tulevat esimerkiksi tutkielma ja raportti.

Oppikirjoissa paneudutaan myös työnhakuun liittyviin teksteihin, jotka ovatkin

yhdeksäsluokkalaiselle tärkeitä, sillä kesätyön ja opiskelupaikan hakeminen on jokaisella edessä. Työhakemus ja CV tulevat tutuiksi, samoin työhaastattelun periaatteet, kokoustaito ja neuvottelu. Tekstilajien kirjoisuus laajenee niin sanottuihin käyttöteksteihin. Oman tekstin tuottamisessa keskitytään hiomiseen, ja muun muassa tekstin jäsentelyyn kiinnitetään huomiota. Tyypillisiä ovat esimerkiksi sellaiset tehtävät, joissa on käytettävä erilaisia jäsennyystapoja samojen asioiden esittämiseen tai tunnistettava jonkin valmiin tekstin jäsentelytapa.

LOPUKSI

Vaikka suuria eroja eri kirjasarjojen välillä ei näytä olevan, pieniä tyyli- ja painotuseroja on olemassa. En kuitenkaan lähde asettamaan kirjasarjoja paremmuusjärjestykseen, sillä kaikki ovat tuoneet tekstitaidon käsitteitä esiin laajasti ja varsin ansiokkaasti. Lyhyesti luonnehdittuna Aleksis on kirjasarjoista ehkä perinteisin ja sen painotus kallistuu hiukan rakenteiden opettamiseen ja niiden yhteyteen tekstitaitoihin. Loitsu taas keskittyy enemmän elämyksellisiin tehtäviin, ja sen tehtävät sopivat hyvin myös eriyttämiseen. Taito, Voima, Taju -sarjassa kirjallisuus ja etenkin uudempi media saavat suhteellisen paljon huomiota, kun taas Sisu-sarjassa painottuvat kirjallisuus ja kirjoittaminen hiukan muita kirjasarjoja enemmän. ■

PEIJA-RIIKKA TILLANDER
Sähköposti: peijariikka@hotmail.com